

משיעורי הרב קוק עין איה- מסכת ברכות

מקורות לחלוקה

פיסקה קיד

תלמוד בבלי מסכת ברכות פרק א - מאימתי [המתחיל בדף ב עמוד א]

דבר נא באזני העם וגו' - אמרי דבי רבי ינאי: אין נא אלא לשון בקשה, אמר ליה הקדוש ברוך הוא למשה: בבקשה ממך, לך ואמור להם לישראל; בבקשה מכם, שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב, שלא יאמר [דף ט עמוד ב] אותו צדיק: ועבדום וענו אתם - קיים בהם, ואחרי כן יצאו ברכוש גדול - לא קיים בהם.

אמרו לו: ולואי שנצא בעצמנו. משל לאדם שהיה חבוש בבית האסורים, והיו אומרים לו בני אדם: מוציאין אותך למחר מבית האסורין ונותנין לך ממון הרבה, ואומר להם: בבקשה מכם, הוציאוני היום ואיני מבקש כלום.

דברי הרב קוק זצ"ל

עיקר הכונה העליונה של יציאה ברכוש גדול, הי' כדי לרומם את רוח העם שניתן בשפל מצב העבדות שנים רבות, בטבע השפלה נפשו ואינו מבקש גדולות. ע"כ ראוי להרגיל נפשו בבקשות גדולות, כדי שיבא מזה ג"כ לשאוף לגדולות במעלות הנפשות והמדדות העליונות.

ע"כ להורות שאין זה עיקר התכלית לשאוף אל אהבת כסף וזהב, ע"כ לא בא הדבר בתורת ציווי כ"א בבקשה, למען יעלה הדבר בשלימות. רוחם השפל יתרומם ע"י ראותם עצמם מסובלים בעושר, ועם זה ידעו שלא זה הוא תכלית המבוקש, שהרי כל הענינים התכליתיים נאמרו להם בתורת ציווי ואזהרה, ודבר זה נאמר בלשון בקשה והתנצלות, כדי שלא יאמר אותו צדיק.

ואמירתו של אברהם ג"כ י"ל מפני שכל מטרתו היתה להעמיד אומה המכרת את ד', ומודיעה שמו הגדול בעולם ע"י מציאותה והנהגתה כדרך שעשה הוא ע"ה בהיותו אחד בעולם. ולפעול על עמים רבים צריך גדולת הנפש ושאיפה ג"כ לרכוש ומקנה וקנין, שע"י מתקרבים עמים רבים זה לזה ולמדים איש מדרכי רעהו.

ע"כ ע"י אהבת הכסף שמזה בא מקנה וקנין כשהוא במצב הגון, לעשות עושר במשפט, מביא ג"כ לידי התכלית המבוקש להאיר אור ד' ע"י ישראל בעולם. מה שא"כ אם יסתפקו בשפלות נפשם רק להיות מרעים בעדר ואיכרים לבדם, ודבר לא יהי' להם עם אדם, ועמים זולתם לא ידעום, איך מתפשט אור ד' בעולם.

ע"כ אברהם לתכליתו העליון בקש להרגיל נפשם אחרי שפלות עבדותם, שהי' כור הברזל לצרף סיגיהם ולהרגילים בהכנעה הדרושה לעול תורה ומצוותי, שעם זה יחד יתרגלו ברוממות הנפש ושאיפה לחיים מדיניים חברותיים שיבאו ע"י הרצון להרבות הרכוש.

וביאר יפה ע"י המשל, שישראל מצד מצבם הנשפל שנמשלו לחבושים בבית האסורים, לא היו יכולים כלל לצייר אושר יותר גדול מהיציאה מעבדות להיות אדונים לנפשם, והתרוממות הנפש אל הרכוש הי' דרוש להעשות בדרך בקשה להגיע את התכלית המבוקש.

ואע"פ שהי' מוכן להם ביזת הים, כדחז"ל שהי' גדול מביזת מצרים, י"ל שזו גרמה הרדיפה שלהם, כדחז"ל אמרו לוקינו ונוטל ממונינו. או הי' צריך ג"כ רוממות הנפש לקבל שפע המעלה של גילוי שכינה שעל-ים סוף, כדחז"ל, ראתה שפחה על הים כו'.

מקורות

1. כשהקב"ה מודיע לאברהם בברית בין הבתרים על שעבוד צאצאיו (בר' טו: יג-יד), הוא מתמצת את כל חווית השעבוד בשלושה מוטיבים מרכזיים: האחד, שלב השעבוד - "גַרְ יִהְיֶה זֶרְעֲךָ בְּאֶרֶץ"

לא להם ועבדו וענו אתם ארבע מאות שנה; השני, ענישת המשעבדים - "וגם אתהגוי אשר יעבדו דן אנכי", והשלישי, תגמול עם ישראל - "ואחריו יצאו ברכש גדול".

2. כשהקב"ה מתגלה למשה בסנה בסוף תקופת השעבוד הוא חוזר על הבטחתו לדון את הגוי המשעבד: "ושלחתי את ידי והפיתי את מצרים בכל נפלאותי אשר אעשה בקרב" (שמי' ג: כ). כמו כן ה' חוזר גם על החלק האחרון שבהבטחה: "והיה כי תלכו לא תלכו ויקם ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה פליקס וכלי זהב ושמלת" (שם: כא-כב),

3. לפני מכת בכורות הוא מצווה את משה להוציא זאת לפועל: "דברנא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה פליקס וכלי זהב" (שמי' יא: ב). תכנית זו מתבצעת אחרי מכת בכורות כשהמצרים מגרשים בכוח את בני ישראל ממצרים, כמו שכתוב: "ובגישאל עשו כדבר משה וישאלו ממצרים וכלי זהב ושמלת" (שמי' יב: לה).

4. בפגישתו האחרונה עם פרעה יכול היה משה לדרוש נוסף על "גם אתה תתן בנדנו זבחים ועלת" גם כלי כסף וכלי זהב ושמלות. כמו כן, אחרי מכת בכורות היה פרעה מוכן, ללא ספק, לרוקן את אוצרותיו ולהעביר את הכול למשה, ובלבד שבני ישראל ייצאו במהירות ממצרים. ועוד, גם ללא שאילת הכלים התעשרו בני ישראל בביזת הים, יותר ממה שהוציאו ממצרים, כמו שמובא בשם המכילתא ברש"י (ד"ה "ויסע משה", שמי' טו: כב).

5. אבן עזרא אכן מפרש על אתר את המילה "ושאלה" במובן המקובל היום, ומסביר:

"ויש מתאוננים ואומרים כי אבותינו גנבים היו ואלה הלא יראו כי מצוה עליונה היתה ואין טעם לשאול למה, כי השם ברא הכל והוא נתן עושר למי שירצה ויקחנו מידו ויתננו לאחר. ואין זה רע כי הכל שלו הוא".

6. רשב"ם חולק על רב"ע, ואומר: "ושאלה אשה משכנתה - במתנה גמורה וחלוטה. שהרי כתב 'ונתתי את חן העם'. כמו 'שאל ממני ואתנה גוים נחלתך'. זהו עיקר פשוטו ותשובה לאפיקורסים".

7. הרב שמשון בן רפאל הירש מחזק את הסברו של רשב"ם ואומר: "למלת 'שאל' לא האיר מזלה. מאות פעמים לפחות היא מופיעה במקרא ומובנה תמיד לתבוע, לבקש. לעולם לא לקחת בהשאלה. רק פעם יחידה נזכרת היא בהוראה זו". והוא מסיים: "המשמעות הברורה היא אפוא לתבוע, לבקש ובשום פנים לא לקחת בהשאלה".

8. הרב שמשון בן רפאל הירש מסביר שבמכת חושך היו שלושה ימים של חושך מוחלט, שלא קמו איש מתחתיו. באותם ימים:

"היו נוגשי מצרים אסורים באזיקי עיוורון וחסרי אונים", וכל ישראלי יכול היה להיכנס בבטחה לביתו של המצרי ולקחת מכל הבא ליד, אך למרות תחושת המרירות שהייתה לישראל נגד המצרים, הם לא נגעו בדבר. כאשר הוסרה מכת החושך ראו המצרים שלא חסר מאומה מכל מה שהיה להם. הגדלות הרוחנית והמוסרית שגילו בני ישראל ומנהיגם משה במכת חושך, ושנתגלתה למצרים לאחר המכה, גרמה למצרים להפוך את סלידתם מבני ישראל להערכה, כמו שכתוב: "ויפתו ה' את חן העם בעיני מצרים, גם האיש משה גדול מאד בארץ מצרים בעיני עבדי פרעה ובעיני העם" (שמי' יא: ג). הטרנספורמציה שעברו המצרים נוצלה על ידי ה' בציווי לבני ישראל לבקש כלי כסף וכלי זהב ממשעבדיהם, והמצרים נתנו בחפץ לב את היקר להם כדי לכפר, ולו במעט, על מאות שנים של עבדות. רש"י הירש מסיים במילים אלו: "משמעותה המוסרית הנעלה של הבטחת 'ואחריו יצאו ברכש גדול', ניתן ללמודה מאופן קיומה".

9. בתחילת פרשת "בחקתי" אומר הקב"ה: "אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים מהית להם עבדים ואשבר מטת עלקם ואולף אתכם קוממיות" (ויקי' כו: יג). את המילה "קוממיות" מפרש רש"י על אתר: "בקומה זקופה". הציווי שציווה ה' את משה: "דברנא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה פליקס וכלי זהב" (שמי' יא: ב) היה כדי לזקוף את קומתם של בני ישראל.

10. וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה עוֹד נִגַע אֶחָד אָבִיא עַל פְּרַעֲה וְעַל מִצְרַיִם אַחֲרַי כִּן יִשְׁלַח אֶתְכֶם מִזֶּה כְּשִׁלְחוֹ כָּלָה גֵרֶשׁ וַיִּגְרַשׁ אֶתְכֶם מִזֶּה: דִּבֶּר נָא בְּאָזְנֵי הָעָם וְיִשְׁאַלּוּ אִישׁ מֵאֵת רֵעֵהוּ וְאִשָּׁה מֵאֵת רֵעוּתָהּ כְּלִי קֶסֶף וְכִלְי זָהָב: וַיִּתֶּן ה' אֶת חַן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם גַּם הָאִישׁ מֹשֶׁה גָּדוֹל מְאֹד בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּעֵינֵי עַבְדֵי פְּרַעֲה וּבְעֵינֵי הָעָם: (שמות פי"א א-ג)

11. היציאה ברכוש גדול היא חלק מתהליך אידיאלי-היסטורי, ומשום כך היא חוזרת ומוזכרת בכל אחד מאבני הדרך של תהליך הגאולה: בברית בין הבתרים (החזון), במעמד הסנה (הבשורה),

12. הגמרא בסנהדרין (צא, א) מביאה טענה של בני מצרים (בתקופת אלכסנדר מוקדון) על כך שישראל גזלו את רכוש המצרים:

" שוב פעם אחת [20] באו בני מצרים לדון עם ישראל לפני אלכסנדרוס מוקדון, אמרו לו: הרי הוא אומר " וה' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאלום" - **תנו לנו כסף וזהב שנטלתם ממנו!**

אמר גביהא בן פסיסא לחכמים: תנו לי רשות ואלך ואדון עמהן לפני אלכסנדרוס. אם ינחנוני – אמרו להם: הדיוט שבנו נצחתם, ואם אני אנצח אותם אמרו להם: תורת משה רבינו נצחתכם. נתנו לו רשות והלך ודן עמהן.

אמר להן: מהיכן אתם מביאין ראיה? – אמרו לו: מן התורה. - אמר להן: אף אני לא אביא לכם ראיה אלא מן התורה. שנאמר: "ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה" – **תנו לנו שכר עבודה של ששים ריבוא, ששיעבדתם במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה.**

אמר להן אלכסנדרוס מוקדון: החזירו לו תשובה! – אמרו לו: תנו לנו זמן שלשה ימים. נתן להם זמן, בדקו ולא מצאו תשובה. מיד הניחו שדותיהן כשהן זרועות, וכרמיהן כשהן נטועות וברחו."

13. **האחת** – שלא הייתה זו שאילה אלא בקשה **למתנה** גמורה, וישראל זכאים לדרוש זאת ממצרים, **כשכר** על עבודתם, וכנראה שאף רב המצרים הבינו, לאחר המכות הקשות שניתכו עליהם, שעשו עוול לישראל, ורצו מעצמם לפצותם על כך.

השנייה – שאכן ישראל ביקשו את הכלים **בהשאלה**, והמצרים חשבו שיקבלו זאת בחזרה, ותרמית זו נועדה לחזק את טענתם כביכול הם יוצאים רק לשלושה ימים לחוג לה'. הטעיה היא טקטיקה שמותר לנקוט בה בעת מלחמה; והטעיה זו אף דרבנה את המצרים לרדוף אחרי ישראל, ולטבוע בים, ובכך לקבל את עונשם הראוי להם.

השלישית – שישראל לקחו את הכלים **בהשאלה**, והיו צריכים להחזירם, אך לאחר קריעת ים סוף זכו בהם **כשלל מלחמה**.